

- ⊗ שם המחקר : קוגניציה חברתית ומיומנויות חברתיות בקרב ילדים עם תסמונת ויליאמס וחל"פ
- ⊗ רשות המחקר : המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן
- ⊗ שנה : 2009
- ⊗ מס' קטלוגי : 32
- ⊗ שמות החוקרים : הדו"ח המצורף הוא עבודת הדוקטורט של מירב בורג-מלכי בהנחייתם של:
פרופ' רות פלדמן, ד"ר גיל דיזנדרוק, ד"ר רוני גבע

תקציר המחקר

לשם הסתגלות חברתית טובה, צריכים ילדים ללמוד לזהות רמזים חברתיים משמעותיים, להסיק על מצבו הרגשי של האחר, על מחשבותיו וכוונותיו וכן עליהם ללמוד לווסת את רגשותיהם והתנהגותם ולהתאים את תגובותיהם לסיטואציה החברתית הנתונה. כישורים חברתיים אלו מתבססים על מרכיבים קוגניטיביים, רגשיים ועל אינטראקציות בין-אישיות הן בילדות המוקדמת והן בהווה. כל אלו מתפתחים לאורך השנים, החל בינקות.

המחקר הנוכחי מתמקד בבחינה אינטגרטיבית ומקיפה של הכישורים החברתיים בילדים ומתבגרים הלוקים באחת משתי תסמונות גנטיות נדירות: תסמונת ויליאמס (ת"ו) ותסמונת ח'ך-לב-פנים (חל"פ). שתי תסמונות אלו נבחרו לעמוד במוקד מחקר זה לאור ההתנהגות החברתית השונה המייחדת כל אחת מהן, ובשל הקשיים המשותפים לבעלי שתי התסמונות בהשתלבות ותפקוד חברתיים. מטרת מחקר זה הינה לבחון יכולות של קוגניציה חברתית ומדדים של התנהגות חברתית בכל אחת מהתסמונות, לעמוד על הקשר שבין קוגניציה חברתית והתנהגות חברתית, ולשרטט פרופיל אינטגרטיבי של התפקוד החברתי בקרב בעלי ת"ו ובקרב בעלי תסמונת חל"פ.

במחקר זה השתתפו 82 ילדים ואמהותיהם. הילדים השתייכו לארבע קבוצות: ילדים בעלי ת"ו, ילדים בעלי תסמונת חל"פ, ילדים המתפקדים ברמת אינטליגנציה תואמת לזו של בעלי התסמונות וילדים בעלי התפתחות תקינה בגיל מנטאלי תואם. הנבדקים בשלוש הקבוצות הקליניות היו בגילאי 7-15 שנים, ואילו הנבדקים בעלי ההתפתחות התקינה היו בגילאי 4-12 שנים.

בחינת פרופיל הכישורים החברתיים במחקר זה כללה מרכיבים קוגניטיביים, רגשיים והתנהגותיים ושילבה טכניקות מתחומי מחקר שונים. בתחום הקוגניציה החברתית נבחנה היכולת של הילד לזהות הבעות פנים רגשיות, Theory of Mind, מתוך סרטונים מצולמים קצרים של הבעות פנים דינאמיות וכן נבחנה התפתחות היכולת ל- שמשמעותה, היכולת לזהות מצבים מנטאליים של האחר. יכולת מורכבת זו נבדקה באמצעות שלוש מטלות אשר בדקה האם התפתחה (Wimmer & Perner, 1983) נפרדות: הראשונה, מטלה קלאסית של אמונה מוטעית אצל הילד ההבנה הבסיסית כי לאנשים שונים יש אמונות ומחשבות שונות אשר עשויות להיות שונות מהמציאות

, בחנה האם (Harris et al, 1986) האובייקטיבית. המטלה השנייה, מטלת הבחנה בין רגש נחוה לרגש נראה הילד מבין כי עשוי להיות פער בין הרגש שהאחר מפגין כלפי חוץ (רגש נראה) ובין הרגש האמיתי שחוה בתוכו (Heyman & Gelman)(רגש נחוה). המטלה השלישית, מטלת הסקה על תכונותיו של האדם על פי מניעיו בחנה האם הילד מסיק על תכונותיה של הדמות בהתאם לתוצאות התנהגותה או על פי מניעה להתנהג (1998) כפי שבחרה. ההתנהגות החברתית של הילדים הוערכה באמצעות צילום וניתוח אינטראקציות בין-אישיות מובנות של הילד עם אמו. הילד ואימו צולמו בשתי אינטראקציות מובנות שונות: האחת, אינטראקציה של ניהול קונפליקט, (CIB; Feldman, 1998) השנייה, אינטראקציה של תכנון יום כיף משותף. בניתוח גלובלי של אינטראקציות אלו מוצו משתנים הנוגעים להתנהלות האם באינטראקציה, משתנים הנוגעים להתנהלותו של הילד באינטראקציה ומשתנים המתייחסים לאיכות האינטראקציה. כמו כן נבדקו במחקר רמת האינטליגנציה של הנבדקים, פרופיל בעיות ההתנהגות של הילד ורמת התנהגותו המסתגלת, באמצעות מבחנים וכלים סטנדרטיים.

באופן כללי ממצאי מחקר זה מראים כי הנבדקים בשלוש הקבוצות הקליניות הפגינו יכולות ברמה דומה בתחום הקוגניציה החברתית ובתחום ההתנהגות החברתית, יכולות שהיו נמוכות יותר בהשוואה לנבדקים בעלי התפתחות תקינה בגיל מנטאלי תואם. עם זאת נמצאו הבדלים המבחינים בין שתי התסמונות, באופן שמיחד את התפקוד החברתי של כל אחת מהן.

לגבי בעלי ת"ו, נמצא כי יכולות הקוגניציה החברתית שלהם אינן גבוהות מאלו שנמצאו אצל נבדקים המתפקדים ברמה שכלית תואמת, וכי הן נמוכות מהיכולות של ילדים בעלי התפתחות תקינה בגיל מנטאלי תואם. היכולת של בעלי ת"ו לזהות הבעות פנים רגשיות נמצאה דומה באופן כללי לזו של נבדקים בעלי אינטליגנציה תואמת, אם כי בלטה במיוחד יכולתם הטובה לתייג הבעות פנים חיוביות. בחינת היכולת של בעלי ת"ו להתייחס למצבים מנטאליים של האחר העלתה אף היא דפוס תוצאות דומה, לפיו תפקודם בתחום זה נמוך מהמצופה על סמך גילם המנטאלי ודומה לתפקוד של נבדקים בעלי רמת אינטליגנציה תואמת. בעלי ת"ו גילו קשיים בהבנת מצבים של אמונה מוטעית, הם התקשו להבין כי קיים פער בין הרגש הנחוה של האדם והרגש שבוחר להציג כלפי חוץ, וכן התקשו להסיק על תכונותיה של דמות בהתאם למניעה לפעול כפי שבחרה. בלט במיוחד הקושי של בעלי ת"ו לשפוט בצורה תקינה האם היו רוצים להיות חברים של דמות אשר פעלה ממניעים שליליים.

לגבי בעלי תסמונת חל"פ, נמצא כי הם מתקשים בתיג ובתאמה של הבעות פנים רגשיות, כאשר תפקודם נמצא תואם ולזה של נבדקים בעלי ת"ו, אך היה פחות טוב מתפקודם של נבדקים Q|ברמה דומה לזה של הנבדקים עם של בעלי תסמונת חל"פ העלתה כי באופן Theory of Mind בקבוצת ההתפתחות התקינה. בדיקת יכולות ה- כללי היכולת שלהם להבין מהו מצבו המנטאלי של האחר הינה נמוכה מזו של הנבדקים בעלי ההתפתחות התקינה. בביצוע מטלת אמונה מוטעית, ילדים עם חל"פ תפקדו טוב יותר מילדים בשתי הקבוצות הקליניות האחרות, אך התקשו בהשוואה לילדים בעלי התפתחות תקינה. בהבחנה בין רגש נחוה לרגש נראה, ילדים עם חל"פ גילו יכולת כללית טובה, אך התקשו להבין פער זה במצבים בהם האדם בוחר להסתיר רגש חיובי, ומפגין רגש שלילי. בהסקה על תכונותיו של האחר, ילדים עם חל"פ גילו קושי להתייחס באופן עקבי למצבו המנטאלי של האחר והתבססו גם על התוצאות של התנהגותו.

הערכת בעיות ההתנהגות ורמת ההתנהגות המסתגלת של בעלי ת"ו ובעלי תסמונת חל"פ העלתה כי הם סובלים מיותר בעיות התנהגות מופנמות ומוחצנות בהשוואה לילדים בעלי התפתחות תקינה, וכי התנהגותם המסתגלת נמוכה מזו של ילדים בעלי התפתחות תקינה בגיל מנטאלי תואם.

ניתוח האינטראקציות אם-ילד העלה כי באופן כללי אינטראקציות של ילדים בעלי התפתחות תקינה ואמהותיהם אופיינו ברגישות אימהית גבוהה יותר, במיומנויות דיאלוגיות טובות של האם, במעורבות גבוהה יותר של הילד ובהדדיות גבוהה, זאת בהשוואה לשלוש הקבוצות הקליניות שהשתתפו במחקר. בנוסף, נמצאו מספר הבדלים שהבחינו בין פרופיל ההתנהגות החברתית האופייני בכל תסמונת: ילדים עם ת"ו הפגינו יותר רגש חיובי וחם כלפי אמהותיהם, וכן רמות המעורבות וההדדיות שנמדדו באינטראקציות שלהם עם אמהותיהם היו דומות לאלו של ילדים בעלי התפתחות תקינה. לעומת זאת, אינטראקציות של ילדים עם תסמונת חל"פ ואמהותיהם אופיינו ברמת חודרנות אימהית גבוהה, רמת מעורבות נמוכה של הילד, והדדיות דיאדית נמוכה, בהשוואה לאינטראקציות של ילדים בעלי התפתחות תקינה. כן נמצא כי הם מפגינים פחות רגשות חיוביים כלפי האם, בהשוואה לילדים בעלי ת"ו.

בחינת הקשרים בין משתני המחקר השונים העלתה קורלציות חיוביות בין תפקודו של הילד במטלות של קוגניציה חברתית ובין המדדים של התנהגותו החברתית. ככלל, ככל שתפקודו של הילד במטלות זיהוי הבעות פנים היה גבוה יותר, כך נצפו רמות גבוהות יותר של מעורבות הילד והדדיות אם-Theory of Mind רגשיות ובמטלות ילד באינטראקציה. במקביל נמצא כי ליכולת הנבדקים לזיהוי הבעות פנים רגשיות וליכולתם להבין מצבים של אמונה מוטעית תרומה ייחודית לניבוי רמות המעורבות של הנבדקים באינטראקציה ולרמות ההדדיות אם-ילד שנצפו בה.

לסיכום, עבודה זו מרחיבה את הבנתנו לגבי פנוטיפ התפקוד החברתי של בעלי ת"ו ובעלי תסמונת חל"פ. ממצאיה מעידים על מנגנונים משותפים-חופפים בעיבוד מידע רגשי-חברתי בבעלי התסמונות ועל ביטויים התנהגותיים מסוימים דומים, כאשר במקביל זהו מאפיינים קוגניטיביים והתנהגותיים המייחדים את פרופיל התפקוד החברתי של כל תסמונת. לממצאי מחקר זה תרומה בזיהוי מנגנונים נזיר-קוגניטיביים המעורבים בעיבוד מידע רגשי חברתי, ובהבנת הקשרים המורכבים שבין גנים, קוגניציה והתנהגות חברתית באוכלוסיות קליניות ותקינות.